

§ 10-1

§ 10. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў 1918–1941 гг.

§ 10-2

1. Якімі былі асноўныя вынікі прамысловага развіцця Беларусі ў пачатку XX ст.?
2. Якія грамадска-палітычныя падзеі, што адбываліся ў Беларусі ў 1918–1941 гг., абумовілі асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця ў гэты перыяд?

§ 10-3

Крызіс палітыкі «ваеннага камунізму» і пераход да новай эканамічнай палітыкі. У гады Грамадзянскай вайны большавіцкае кіраўніцтва вымушана было пайсці на прымяненне надзвычайных мер у эканоміцы — увесці **палітыку «ваеннага камунізму»** (1918 — сакавік 1921 г.). Сваю назву палітыка атрымала з прычыны адмены таварна-грашовых адносін, адсутнасці прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці, увядзення натуральнай аплаты працы, роўнасці ў размеркаванні матэрыяльных выгод. З прычыны інфляцыі і краху крэдытна-грашовай сістэмы такія паслугі, як квартплата, праезд, харчаванне, для рабочых сталі бясплатнымі. Усё гэта нагадвала прынцыпы, на аснове якіх, па меркаванні большавікоў, узнікне будучае камуністычнае грамадства. «Камуністычныя» пачаткі ў перыяд Грамадзянскай вайны былі вынікам разрухі, крайняга недахопу рэсурсаў і ўкараняліся ваенна-адміністрацыйным шляхам. Адсюль і тэрмін «ваенны».

§ 10-4

Абмяркуйце, чаму палітыка «ваеннага камунізму» прывяла краіну да глыбокага эканамічнага і сацыяльнага крызісу.

Палітыка «ваеннага камунізму» (1918–1921 гг.)

Характэрныя рысы	Вынікі
• нацыяналізацыя прамысловасці; • дзяржаўная манополія на гандаль хлебам і харчразвёрстка; • забарона таварна-грашовых адносін; • усеагульная працоўная павіннасць (паводле прынцыпу «хто не працуе, той не есць»); • бясплатнасць камунальных паслуг; • натуральная аплата працы; • ураўняльны прынцып працы	• зніжэнне прадукцыйнасці працы; • зніжэнне выпуску прамысловай прадукцыі; • зніжэнне ўзроўню вытворчасці збожжавых; • высокі ўзровень інфляцыі; • развал транспарту; • цяжкі эканамічны і сацыяльны крызіс

Мэтай гэтай палітыкі было захаванне ва ўмовах вайны ў руках дзяржавы ўсіх абмежаваных рэсурсаў. Асабліва складаным было становішча ў вёсцы. Увядзенне **харчразвёрсткі** ставіла большасць сялян на мяжу паўгалоднага выжывання. Для дзяржаўнай нарыхтоўкі хлеба ствараліся спецыяльныя харчовыя атрады. Яны забіралі ў сялян не толькі лішкі, але і часта неабходныя для спажывання прадукты. Глыбокі эканамічны крызіс, сялянскія хваляванні, працяг палітыкі «ваеннага камунізму» з яе сістэмай надзвычайных мер стварылі пагрозу ўладзе бальшавікоў і прымусілі іх пайсці на перагляд свайго эканамічнага курсу.

У сакавіку 1921 г. на X з’ездзе РКП(б) была прынята **новая эканамічная палітыка (нэп)**. Мэтамі нэпа з’яўляліся зніжэнне сацыяльнай напружанасці, умацаванне сацыяльнай базы савецкай улады, ліквідацыя разрухі, выхад з крызісу і аднаўленне гаспадаркі.

Новая эканамічная палітыка 1921–1929 гг.	
Асноўныя мерапрыемствы ў горадзе	Асноўныя мерапрыемствы ў вёсцы
- частковая дэнацыяналізацыя, у асноўным сярэдніх і дробных прадпрыемстваў; - перавод прадпрыемстваў на гаспадарчы разлік; - дапушчэнне замежнага капіталу; - адмена «ўраўнілаўкі» ў аплаце працы; - барацьба з беспрацоўем; - грашовая рэформа; - суіснаванне трох відаў гандлю: прыватнага, кааператыўнага і дзяржаўнага	- замена харчразвёрсткі харчпалаткам; - свабодны выбар форм землекарыстання (артэль, абшчына, водруб, хутар); - дазвол найму рабочай сілы, арэнды зямлі; - кааперацыя

Вызначце, якія эканамічныя і палітычныя мэты пераследавала замена харчразвёрсткі харчпалаткам.

Вынікі аднаўлення народнай гаспадаркі ў гады нэпа. Ажыццяўленне новай эканамічнай палітыкі садзейнічала хуткаму адраджэнню сельскай гаспадаркі Беларусі. Былі адноўлены пасяўныя плошчы, павысіліся ўраджайнасць і валавыя зборы сельскагаспадарчых культур, павялічылася пагалоўе жывёлы. Сталі з’яўляцца буйныя калектыўныя прадпрыемствы для выдзялення сельскай гаспадаркі (калгасы і саўгасы).

Адносная эканамічная лібералізацыя ў гады нэпа стварыла спрыяльныя ўмовы для аднаўлення прамысловасці. Былі рэканструяваны і пабудаваны некалькі дзясяткаў фабрык і заводаў. Да пачатку 1928 г. аб’ём прамысловай прадукцыі ў рэспубліцы ўзрос у 2,3 раза. Дынамічна развівалася энергетыка. У адпаведнасці

Аршанская ГРЭС — першая беларуская электрастанцыя. Сучасны выгляд

з планам дзяржаўнай электрыфікацыі Расіі (ГОЭЛРО) на тэрыторыі Беларусі ў ся-рэдзіне 1920-х гг. будаваліся электрастанцыі ў Мінску і іншых гарадах рэспублікі. Быў у асноўным адноўлены чыгуначны і рачны транспарт.

У гады нэпа была адменена абавязковая працоўная павіннасць. На біржах працы ў БССР у 1925 г. было зарэгістравана 147 тыс. чалавек. Увядзенне гасразліку прывяло да ліквідацыі ўраўняльнага прынцыпу ў аплаце працы. Пры аплаце працы цяпер улічвалася кваліфікацыя рабочых і служачых. У 1927 г. прадукцыйнасць працы на прадпрыемствах БССР перавысіла да-ваенны ўзровень у 1,8 раза.

Абмяркуйце, якія мерапрыемствы новай эканамічнай палітыкі (у гора-дзе і вёсцы) у найбольшай ступені садзейнічалі хуткаму аднаўленню прамысловасці і сельскай гаспадаркі ў БССР.

За перыяд нэпа былі адноўлены сельская гаспадарка рэспублікі і пра-мысловасць, узрасла колькасць прад-прыемстваў і працуючых на іх. Спа-жывецкі рынак быў напоўнены асноў-нымі таварамі, павялічыўся гандлёвы абарот.

Асаблівасці і вынікі правядзення індустрыялізацыі ў БССР. Адноўле-ння ў гады нэпа прамысловасць і сельская гаспадарка дасягнулі паказчыкаў 1913 г. Аднак тэхнічны ўзровень вытворчасці заставаўся нізкім. У той жа час заходнія краіны хутка развівалі вытворчасць, выкарыстоўвалі апошнія дасягненні навукі і тэхнікі. СССР адставаў у тэхніка-эканамічных адносінах ад развітых індустры-яльных дзяржаў. З мэтай пераадолення гэтага адставання І. В. Сталін узяў курс на фарсаваную **індустрыялізацыю**.

Індустрыялізацыя ў БССР была часткай адзінага працэсу ва ўсім СССР. Аднак тут меліся свае асаблівасці.

Асаблівасці правядзення індустрыялізацыі ў Беларусі

- прыгранічнае размяшчэнне рабіла немэтазгодным адкрыццё ў рэспубліцы прадпрыемстваў цяжкай прамысловасці, уключаючы заводы ваенна-прамысловага комплексу;
- у БССР адсутнічалі разведаныя радовішчы нафты, газу, каменнага вугалю, чорных і каляровых металаў;
- пераважна развіваліся прадпрыемствы лёгкай прамысловасці (харчовая, гарбарная, тэкстыльная і швейная), галіны па перапрацоўцы драўніны (лясная, дрэваапрацоўчая, папяровая);
- шырока выкарыстоўваліся прыродныя запасы лесу і торфу;
- развіваліся галіны па перапрацоўцы мінеральнай сыравіны (паліўная, хімічная)

Асноўныя задачы і шляхі індустрыялізацыі ў БССР былі вызначаны на Х'ездзе КП(б)Б у снежні 1925 г. У адрозненне ад агульнасаюзных планаў, у якіх галоўная ўвага надавалася развіццю цяжкай прамысловасці, так званай групе «А», у рэспубліцы на першае месца ставілася развіццё апрацоўчай, харчовай і лясной прамысловасці — галін групы «Б».

Новабудоўлі ў БССР у гады даваенных пяцігодак

1-я пяцігодка (1928–1932 гг.)	2-я пяцігодка (1933–1937 гг.)	3-я пяцігодка (1938–1941 гг.)
• швейная фабрыка «Сцяг індустрыялізацыі» і панчошна-трыкатажная фабрыка «КІМ» у Віцебску; • фабрыка штучнага валакна і трубаліцейны завод у Магілёве; • Бабруйскі і Гомельскі дрэваапрацоўчыя камбінаты; • завод сельскагаспадарчых машын у Гомелі; • станкабудаўнічы завод «Станкатрэст» у Мінску	• Гомельскі шклозавод; • Крычаўскі цэментавы завод; • Аршанскі льнокамбінат; • Быхаўскі ацэтонавы завод	• радыёзавод у Мінску; • электрастанцыя ў Мазыры; • Дняпроўска-Дзвінскае рачное параводства; • Гомельскі рачны порт

Даведайцеся, якія з гэтых прадпрыемстваў працуюць цяпер.

У гады першых пяцігодак у Беларусі былі ўведзены ў дзеянне і рэканструяваны каля 2 тыс. прадпрыемстваў, якія выпускалі 90 % прамысловай прадукцыі. Змянілася структура прамысловасці, з'явіліся новыя галіны — станкабудаванне,

вытворчасць радыёапаратуры. БССР з аграрнай рэспублікі ператварылася ў аграрна-індустрыяльную.

Калектывізацыя сельскай гаспадаркі. Курс на калектывізацыю сельскай гаспадаркі быў прыняты на XV з'ездзе ВКП(б) у снежні 1927 г. Першапачаткова сялян агітавалі ўступаць у калгасы і саўгасы (буйныя калектывыя прадпрыемствы для выдзялення сельскай гаспадаркі) добраахвотна. Да лістапада 1929 г. 77,7 тыс. сялянскіх гаспадарак (9,8 %) былі аб'яднаны ў калектывыя гаспадаркі. Аднак са студзеня 1930 г. кіраўніцтва СССР узяло курс на фарсіраваную (паскораную) калектывізацыю. Прынцып добраахвотнасці ўступлення ў калгасы пачаў парушацца.

Беларусь па тэмпах калектывізацыі пераўзышла ўсе рэгіёны Савецкага Саюза. У пачатку 1930 г. было прынята рашэнне да сакавіка гэтага ж года калектывізаваць 75–80 % сялянскіх гаспадарак і аб'явіць БССР першай у СССР рэспублікай сучаснай калектывізацыі.

Шырокае прымяненне прымусовых метадаў арганізацыі калектывных гаспадарак прывяло да сялянскіх хваляванняў і ажно да антысавецкіх узброеных выступленняў. Са студзеня да сярэдзіны красавіка 1930 г. у БССР было зарэгістравана 520 сялянскіх выступленняў.

На падставе пастановы ЦК ВКП(б) ад 30 студзеня 1930 г. «Аб мерапрыемствах па ліквідацыі кулацкіх гаспадарак у раёнах сучаснай калектывізацыі» пачалося так званае **раскулачванне**. Да кулакоў адносілі сялян, якія сістэматычна прымянялі наёмную працу, займаліся гандлем, ліхварствам, мелі моцную гаспадарку. Да канца 1930-х гг. у БССР было раскулачана звыш 34 тыс. сялянскіх гаспадарак.

Дарэвалюцыйнае паняцце «кулак» выкарыстоўвалася для абазначэння заможных сялян. Гэтае слова асацыявалася з выбіваннем даўгоў «кулакамі». Клас кулакоў склаўся ў выніку развіцця капіталістычных адносін у вёсцы. Кулакі на кабальных умовах давалі ў арэнду бедным сялянам грошы, насенне, коней, атрымліваючы пры гэтым 200–300 % прыбытку. Не маючы магчымасці аддаць такі доўг, збяднелыя сяляне наймаліся да кулакоў у парабкі. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. клас кулакоў стаў сацыяльнай асновай сялянскіх паўстанняў антысавецкай скіраванасці.

Раскулачванне прадугледжвала прымусовае перасяленне ў іншыя вобласці і рэспублікі разам з маёмасцю і сям'ёй. Па крымінальных справах праходзілі толькі асобы, замяшаныя ў бандытызме, забойстве прадстаўнікоў улады і інш.

У пачатку другой пяцігодкі (1933–1937) важнейшую ролю ў правядзенні палітыкі калектывізацыі адыгрывалі машынна-трактарныя станцыі (МТС). Створаныя калгасы аб'ядноўвалі ад 30 да 70 двароў і пасяўныя плошчы ад 200 да

300 га. Перабудова сельскай гаспадаркі патрабавала адпаведнага тэхнічнага забеспячэння. МТС дапамагалі калгасам у арганізацыі работы, рамонце і выкарыстанні тэхнікі, падрыхтоўцы кадраў, павышэнні агра-тэхнічнай культуры сельскагаспадарчай вытворчасці. Пры іх існавалі палітычныя аддзелы, якія праводзілі лінію камуністычнай партыі на ажыццяўленне суцэльнай калектывізацыі ў вёсцы. Першая МТС была створана ў Койданаве (цяперашні Дзяржынск).

Для дапамогі ў арганізацыі калгасаў у вёску былі накіраваны рабочыя-дваццаціпяцітысячнікі. У Беларусі іх было больш за 600 чалавек.

Да канца 1930-х гг. калектывізацыя ў Беларусі была завершана. Вынікам правядзення калектывізацыі было стварэнне калектывных гаспадарак (калгасаў) і змяненне сацыяльнай структуры насельніцтва (быў створаны клас «калгаснае сялянства»). У калгасы было аб'яднана 87,7 % сялянскіх двароў і абагулена 96 % пасяўных плошчаў. Калектывныя гаспадаркі забяспечвалі апрацоўчую прамысловасць неабходнай сыравінай. У выніку правядзення суцэльнай калектывізацыі ў БССР была створана матэрыяльна-тэхнічная база, неабходная для далейшага індустрыяльнага развіцця рэспублікі.

Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага становішча ў Заходняй Беларусі. Асаблівасці эканамічнага развіцця Заходняй Беларусі пасля акупацыі Польшчай вызначаліся мэтамі польскіх улад — ператварыць гэтыя землі ў крыніцу сыравіны і таннай рабочай сілы, у рынак збыту для польскіх прамысловых тавараў. Заходняя Беларусь складала 24 % тэрыторыі і 13 % насельніцтва Польшчы, а ўдзельная вага прамысловасці Заходняй Беларусі была ўсяго каля 4 %. Цяжкай прамысловасці ў краі не было.

Існавалі дробныя прадпрыемствы, на якіх працавала ад 2 да 20 чалавек. У большасці сваёй яны займаліся перапрацоўкай прадуктаў сельскай гаспадаркі і мясцовай сыравіны. Прамысловых прадпрыемстваў з колькасцю рабочых больш за 100 чалавек было ўсяго каля 20. Адзінай галіной прамысловасці, якая атрымала значнае развіццё, была дрэваапрацоўчая (пераважна вытворчасць фанеры, паперы, запалак).

Асновай эканомікі Заходняй Беларусі была сельская гаспадарка. Больш за 85 % ад агульнай колькасці насельніцтва пражывала ў вёсцы. Больш за палову зямельнага фонду належала памешчыкам альбо буйным уласнікам, якія мелі ў сярэднім 500 га. Такіх землеўладальнікаў было каля 1 % ад усіх жыхароў сельскай мясцовасці. На сялянскі двор прыпадала каля 7 га зямлі.

Першыя трактарысты Койданаўскай МТС (сучасны Дзяржынск).
Фота 1931 г.

Абмяркуйце, ці можна лічыць Заходнюю Беларусь аграрна-сыравінным прыдаткам Польшчы.

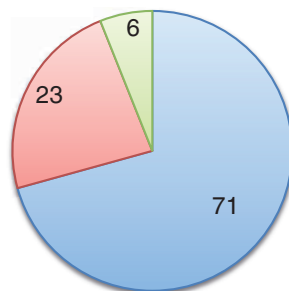
Многія сяляне ўвогуле не мелі зямлі. Захоўваліся адпрацоўкі, сервітуты і пераспалосіца.

Каб знізіць сацыяльнае напружанне ў сельскай мясцовасці, польскія ўлады ў пачатку 1920-х гг. правялі некалькі аграрных рэформ. У ліпені 1925 г. сейм Польшчы прыняў «Закон аб ажыццяўленні зямельнай рэформы», які ўвайшоў у гісторыю пад назвай «Закон аб парцэляцыі і камасацыі».

Эканамічная палітыка польскіх улад на тэрыторыі Заходняй Беларусі		
Назва	Сутнасць	Вынікі
Парцэляцыя	Прадаж дробнымі ўчасткамі (парцэламі) часткі памешчыцкай і дзяржаўнай зямлі ў асноўным асобам польскай нацыянальнасці	У трох заходнебеларускіх ваяводствах памешчыкі прадалі каля 450 тыс. га зямлі
Камасацыя	Добраахвотнае і прымусовае высяленне сялян на хутары	З 1923 па 1938 г. у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах было пераселена на хутары 259,3 тыс. сялянскіх гаспадарак, што складала 43 % гаспадарак і 50 % сялянскай зямлі
Карыстанне сервітутнымі землямі	Ліквідацыя права сумеснага карыстання выганамі, выпасамі, сенажацямі і іншымі ўгоддзямі	Сяляне пазбавіліся пашаў для жывёлы, вадаёмаў і сенажаццяў
Асадніцтва	Атрыманне былымі ваеннымі — удзельнікамі польска-савецкай вайны 1919–1920 гг. бясплатна альбо па нізкім кошце зямельных надзелаў да 45 га	На тэрыторыі Заходняй Беларусі было расселена каля 10 тыс. асаднікаў

Аграрныя пераўтварэнні вялі да павелічэння дыферэнцыяцыі сялян, колькасць бедных жыхароў вёскі пачала ўзрастаць. Сяляне Заходняй Беларусі павінны былі пастаянна выконваць дарожныя павіннасці — бясплатна працаваць на пабудове альбо рамонце мастоў, дарог, гацяў. Медыцынскае абслугоўванне з-за недахопу ўрачоў, дарагоўлі медыкаментаў і лячэння было недаступнае для большасці насельніцтва. Адзін доктар прыпадаў на 5–6 тыс. чалавек.

Склад сельскага насельніцтва Заходняй Беларусі ў пачатку 1930-х гг.

- Сяляне-беднякі
- Сераднякі
- Заможныя сяляне, асаднікі, шляхта

1. Сфармулюйце прычыны ўвядзення палітыкі «ваеннага камунізму». Дайце вызначэнне дадзенаму паняццю.
2. У чым заключалася роля новай эканамічнай палітыкі ў аднаўленні гаспадаркі БССР? Якія яе механізмы вы лічыце найбольш эфектыўнымі? Як вы думаеце, чаму нэп стаў усяго толькі часовай мерай у палітыцы бальшавікоў? Свой пункт гледжання абгрунтуйце.
3. Чым тлумачыліся асаблівасці правядзення індустрыялізацыі ў БССР?
4. Растлумачце ўзаемасувязь індустрыялізацыі і калектывізацыі. Якія палітычныя, эканамічныя і тэхнічныя задачы былі вырашаны з іх дапамогай, а якія не былі дасягнуты? Як вы думаеце, чаму?
5. Параўнайце сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР і Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд. Зрабіце вывад.

§ 11. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.

Якімі былі асаблівасці і вынікі правядзення індустрыялізацыі ў БССР?

Курс на апераджальны рост цяжкай прамысловасці. Характэрнай рысай першай пасляваеннай пяцігодкі (1946—1950 гг.) было не толькі аднаўленне разбуранай эканомікі, але і апераджальны рост цяжкай прамысловасці — машынабудавання, металаапрацоўкі, электраэнергетыкі, паліўнай прамысловасці, будаўнічых матэрыялаў. Развіццё цяжкай прамысловасці ў БССР забяспечвалася пераважна за кошт сродкаў бюджэту СССР. У рэспубліцы з'явіўся шэраг новых галін прамысловасці: аўтамабільная, трактарная, дарожных машын і будаўнічых механізмаў.

§ 11-1

§ 11-2

§ 11-3

